

Лідія Іванівна Ткаченко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-2303-1147>

УДК 37.01:37.04

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4\(91\)-76-82](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4(91)-76-82)

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація.

У статті обґрунтовано дидактичні засади формування лідерських якостей обдарованих дітей і юні – учнів закладів загальної середньої освіти. Наведено філософські, соціальні, культурологічні, психологічні та педагогічні засновки дидактики лідерства. Зазначено про значущість світоглядно-ціннісної компоненти для виконання завдань справжнього суспільного лідера, а також низки характеристик соціально-значущого плану. Зроблено висновок про міждисциплінарний характер дидактичних засад, що обґрунтовують педагогічно доцільні дії учителя в суб'єкт-суб'єктній взаємодії освітнього простору.

Ключові слова: лідер; лідерські якості; дидактичні засади; обдарована особистість.

Магістральним напрямом сучасного освітнього процесу є розвиток особистості за фундаментальним принципом дитиноцентризму, що й покладено в основу всіх перетворень національної освіти останніх десятиріч. Освітній процес як адаптивна система зазнає перманентних трансформацій відповідно до потреб суспільства у формуванні людського капіталу, здатного на відповіді в умовах нинішніх цивілізаційних викликів, а також відповідно до освітніх запитів юних поколінь з урахуванням індивідуальних здібностей, що їх заведено називати обдарованістю. Оптимальним станом освіти в такому разі є зміна або доповнення алгоритмів функціонування системи при досягненні задоволення вимог усіх сторін.

В останнє десятиліття у вітчизняній освіті збільшилася увага до філософсько-освітнього і психолого-педагогічного супроводу обдарованих учнів у системі закладів загальної освіти. Достатньо зазначити про низку досліджень Інституту обдарованої дитини НАПН України, що на виході втілено в посібники науково-практичного спрямування й практичні рекомендації для учителів, у яких зосереджено особливу увагу на адаптації, соціалізації, професіоналізації обдарованих учнів у контексті освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Нині постало невідкладне завдання інноваційного

розвитку країни, утвердження її суб'єктності на міжнародному рівні, посилення єдності на основі світоглядно-ментальних цінностей українського народу, а отже, до рішучих намірів формування інтелекту нації додалося завдання опрацювання проблематики лідерства і лідерів – формування молодого покоління, яке зможе виконувати багатоаспектну задачу з розвитку держави, трансформації країни на шляху до Європейського Союзу, розвитку науки й економіки країни на інноваційних засадах.

Наразі педагогічну проблему вбачаємо у формуванні лідерських якостей обдарованих учнів як неодмінного складника їхньої подальшої самореалізації, а також необхідності цілеспрямованого виховання національних лідерів, розвиваючи в обдарованих дітях інтелект, закладаючи в основу їхньої національної свідомості суб'єктність, а вчинковості – гуманістичні цінності патріотизму, сповідування європейських цінностей свободи й рівності.

Метою статті є окреслення дидактичних засад формування лідерських якостей обдарованої особистості з урахуванням сучасних викликів і напрацювань із проблематики лідерства.

Філософсько-методологічні підходи, на яких вибудовується вся освітньо-педагогічна діяльність з освіти й розвитку обдарованої особистості, – це **людиноцентризм в освіті** (В. Г. Кре-

мень). У демократичному суспільстві, яке відстоює нині Україна у двобій з РФ, у центрі уваги освітньої системи стоїть особистість із її прагненнями особистісного розвитку відповідно до національної ментальності українського народу, з урахуванням індивідуальних обдарувань і схильностей, що спрямовуються педагогом у русло європейських цінностей свободи, рівності й демократії. У педагогічному процесі формування особистості «центр має бути там, де знаходиться кожний учень і де відбуваються процеси його навчання і виховання. Ці процеси мають будуватися на увазі й повазі до кожної дитини, на розвитку її природжених здібностей, на заміні авторитарної педагогіки педагогікою толерантності» [1, с. 39]. Зважаючи на особливості розвитку інформаційного суспільства і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, віртуальних просторів тощо, що увійшли в усі сфери життя сучасної людини, В. Г. Кремень застерігає від втрати головних орієнтирів у процесі формування юної особистості й зауважує, що «було б помилкою применшувати роль духовного в людині, без чого не може бути творчості. Адже модернізація й оновлення людини передбачають не лише передавання певних навичок. Насамперед це виховання творчого потенціалу, який не «піддається» залежностям і маніпуляціям. Розвиток програм засвоєння додаткових навичок, умінь, розвиток здібностей упродовж усього життя можуть бути більше виправданими інвестиціями в людський капітал, аніж упровадження базового підходу» [2, с. 212]. Має бути розуміння, наголошує вчений, що за будь-яких умов цифрового суспільства, а також акцентувань на сучасних компетентностях, незмінним залишається підхід, який «передбачає формування гуманних, моральних і ціннісних відносин між людьми в умовах цифрової революції та розвиток творчого потенціалу особистості, свободи її духу». І далі: «...можливості цифрового світу не розв'язують проблеми людини, сутність якої полягає в самотворенні, у пошуку сенсу й мети життя, дотриманні своєї гідності. І найголовніше – у збереженні себе, своєї природи від спокус, яких з'являється дедалі більше в цифровій реальності» [2, с. 212–213].

Опрацьовуючи **соціально-філософську природу лідерства**, О. С. Пономарьов зазначає як основоположну тезу, що «лідерство виникає як відповідь на потреби суспільства в організації взаємодії людей і належної координації їхніх дій, завдань і функцій у процесі виконання діяльності. І в цій якості феномен лідерства має розглядатися як одна з нагальних суспільних потреб. Адже без спеціальних механізмів, якими виступають керівництво і лідерство, більшість людей виявлятиме пасивність і уникатиме участі в суспільно необхідній праці» [3, с. 41]. Вкрай важливо, зазначає О. С. Пономарьов, щоб лідеру «був притаманний

високий рівень професійності і соціальної компетентності та розвинені особистісні риси і якості, що у своїй єдності й системній цілісності утворюють своєрідний лідерський потенціал. Цей потенціал разом із високими морально-вольовими якостями лідера та його напруженою повсякденною роботою з самовдосконалення, розвитку та реалізації своїх можливостей і є передумовою результативного досягнення життєвого успіху і максимальної самореалізації» [3, с. 43]. Зрештою, учений приходить до висновків, врахування яких є важливим в організації освітньо-виховного процесу і освітнього простору, в якому формується особистість лідера, серед них такі: «особистість лідера характеризується індивідуальними й неповторними якостями, натомість прояв його лідерства можливий лише в певних соціальних утвореннях», «для успішного виконання своєї важливої суспільної місії лідерові вкрай потрібні висока професійна компетентність, чіткі моральні принципи і переконання та розвинені морально-вольові якості» [3, с. 45].

На впливі й залежності лідера та лідерства від соціокультурного середовища наголошує Г. Г. Філіпчук, що по суті окреслює **культурологічний підхід як методологію** формування лідера. Убоділення вченого стосуються культурологічних основ формування нації. Дослідник зазначає: «У суспільному житті постійно виникає потреба в лідерстві та лідерах, у ставленні до яких далеко не завжди формується однозначне сприйняття, навіть у межах свідомості одного народу чи громади. Герої, лідери, творці, захисники народних мас і націй часто можуть знаходитися на діаметрально протилежних полюсах оцінок їхньої ролі, морально-політичної, духовної, культурної, цивілізаційної значущості» [4, с. 84]. Грунтуючись на викладеному філософському осмисленні значення лідерів і лідерства в суспільстві, учений подає методологію застосування культурологічного підходу до формування національних лідерів (*з огляду на надзвичайну важливість наводимо цитату повністю – авт.*): «В Україні надзвичайно суттєвою потребою є усвідомлення суспільством і державою тієї вартості (відповідно до світового і європейського досвіду), що освіта всіх рівнів за змістом і формою має бути не лише інтелектуально-компетентнісною, а й національно-культурною, оскільки у світі безнаціональним є лише безкультур'я. Виховання з раннього дитячого віку і впродовж життя, любов, повага до України, батьків, народних традицій і звичаїв, дарованої мови, власної історії, національної культури, рідної природи, духових символів і цінностей українського народу, соборної державності, духовного суверенітету – найважливіше стратегічне завдання освітньої політики» [4, с. 93].

Психологічне осмислення феномену особистості як суб'єкта лідерської діяльності, а отже й

дидактичні основи психологічної компетентності лідера подає В. В. Рибалка. Розглянувши визначення особистості в працях видатних вітчизняних психологів минулого і провівши контентно-частотний аналіз усіх формулювань, учений запропонував вербальну формулу особистості з убунанням частотності атрибутивних понять цих визначень (де на перших місцях найбільш часто вживані визначення з урахуванням синонімічних понять, а найменш частотні – на передостанній і останніх позиціях). «Контентно-частотна атрибутивна формула» (В. В. Рибалка) має 39 позицій, з яких ми наведемо десять перших: соціальність; самосвідомість / Я-концепція; творчість; духовність; гуманізм; життєвість, цінність і самоцінність, честь та гідність; культурність; розвинутість; діяльність. Загалом ця формула, зауважує В. В. Рибалка, «демонструє атрибутивну складність харизматичності особистості лідера, що виключає спрощене ставлення до неї психолога і педагога, а навпаки вимагає від них особливо-го персонологічного інтелекту, інтелектуальної установки на бачення особистості в людині через складну систему відповідних атрибутів, що об'єднуються в контентно-частотну формулу і виступають як її **ресурси, методи, інструменти** (виділення наше – авт.)» [5, с. 150]. Насамкінець вчений зауважує, що робота з плекання лідера вимагає неабиякої філософської підготовки, психологічної та педагогічної майстерності, а також «не терпить дилетантизму, спрощення, примітивізму, за що доводиться одразу або згодом розплачуватися неефективністю, поверховістю, помилковістю, невдачами, трагедіями – як результатом фактично не особистісного» підходу», а врахування зазначеного вище «дозволить сформулювати дієвий **особистісний підхід** до формування справжніх харизматичних лідерів, яких так не вистачає українському народові» [5, с. 153].

Соціально-психологічні основи лідерства, що становлять компетентнісну основу діяльності лідера виокремлює В. О. Татенко. Розглядаючи лідерство в дихотомії «особистість – соціальне оточення», яке за певних умов стає дихотомією «лідер – послідовники», вчений виокремлює положення, які ми тут коротко представимо. Далеко не кожний, хто є переможцем, успішним тощо, стає лідером – лідером стає лише той, за ким хочуть/готові йти. Тобто (1) «лідерська першість передбачає кращі, ніж у інших, життєві результати, що є наслідком зусиль людини, що демонструють її професіоналізм, компетентність, таланти та інші видатні якості», але лідером стає така особистість лише тоді, коли її «турбує доля тих, хто обрав її для себе лідером». Лідер прагне «не просто вести, а саме вивести кожного, хто за ним пішов, на світлий шлях щасливого людського життя. І власне тому, його налаштованість на допомогу іншим доповнюється **почуттям особистої відпо-**

відальності за долю кожного, хто в нього повірив і за ним пішов». Наступною (2) є інтегральна характеристика, пов'язана з **життєвою силою індивіда**, що може бути описаною як «внутрішня сила, енергія, якийсь постійний внутрішній рух, що знаходить собі вихід у зовнішній активності, ініціативності, новаторстві навіть просто у бадьорому настрої», оскільки для виконання лідерських якостей – постановки мети, організаційних і фактичних дій задля досягнення мети й захисту осягнутого – потрібно багато фізичних, духовних, психічних сил. Не останнє місце займають **такі особистісні риси як (3) самостійність, самоодатність, здатність до самоактуалізації** (за А. Маслоу), адже «саме ті люди, які знайшли своє покликання в житті, які актуалізують, утверджують те, що виплекали в мріях, як творять свій світ за власними законами, можуть претендувати на «звання» лідера в справжньому розумінні цього слова». Неодмінними характеристиками лідера є (4) **компетентність і креативність**, насамперед у розв'язанні творчих завдань, що мають проблемний характер, вимагають нестандартних підходів і рішень. «Чим більше креативності та компетентності, тим вищим є лідерський потенціал людини... Саме в творчому процесі розкриваються глибинні закони існування суцього, тому лідер не може не бути творчою особистістю. Саме компетентність і креативність робить людину неформальним лідером, якій не потрібно для підтримання свого статусу звертатися до директивних чи маніпулятивних технік», – підсумовує В. О. Татенко. Серед критеріїв лідерства суттєве значення має (5) **надійність**, зокрема надійність психологічна, яку можна схарактеризувати як стійкість у різних, зокрема й у напружених ситуаціях. До всього переліченого, аби здійснювати лідерські функції, особистість має (6) **адекватно оцінювати свої** інтелектуальні, вольові ресурси, контролювати стресостійкість. Як зазначає автор дослідження, «у лідерів, як правило, дивним чином поєднуються високий рівень домагань, висока самооцінка з високою вимогливістю до себе і до всього, що стосується групових цінностей і цілей. Крім того, справжній лідер вільний від задрощів». Завершує цей список, що справляє враження, вимога, яка сприймається нині буденно, оскільки вже давно увійшла у звичку, принаймні наукового й освітнього прошарку суспільства, – лідер «хоче, вмє вчитися, набувати досвід і робить це постійно, систематично, а не ситуативно чи під тиском обставин» [6, с. 13–16].

Педагогічну парадигму дидактики лідерства становлять напрацювання з педагогіки обдарованості. Зазначимо про необхідність застосування діяльнісного підходу для розвитку задатків обдарованої особистості, що передбачає практико-перетворювальну діяльність учня за умови створення екологічно-сприятливого середовища [7]. Так

само формування лідерських якостей у діяльницькому підході має враховувати єдність когнітивно-інтелектуальних здібностей, духовно-морального змісту та креативно-творчої спрямованості діяльності обдарованої особистості, що має бути забезпеченою в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти [8]. До дидактичних засновків зарахуємо й парадигму особистісного саморозвитку як методологічну й методичну основу розгортання й зростання особистості в педагогічній взаємодії. Головними підходами цієї парадигми є розуміння особистості як відкритої системи, яка постійно самодетермінується та саморозвивається, і її розвиток у принципі не обмежений. Виховний вплив на особистість має відбуватися в суб'єкт-суб'єктній педагогічній взаємодії, у якій розвиваються обидва суб'єкти методом м'якого управління й надмалого впливу з урахуванням можливості різновекторного розвитку. Педагогічний вплив має бути орієнтований на внутрішні потреби і властивості суб'єкта розвитку: здібності й уподобання, здатність до самоорганізації, причому увага приділяється ствердженню честі й гідності особистості, узгодженості впливу з власними тенденціями розвитку особистості. Саморозвиток особистості здійснюється на основі її духовності, збагаченню якої має насамперед сприяти суб'єкт впливу [9, с. 279–288].

Особливої уваги потребує формування м'яких навичок, що стало предметом широкої уваги в останнє десятиліття в українському освітньому просторі. Зауважимо, що одним із перших на формування так званих м'яких навичок звернув увагу американський дослідник, лауреат Нобелівської премії з економіки 2000 р. Джеймс Джозеф Гекман (*James Joseph Heckman*), розрахунки якого показали залежність життєвої успішності особистості від сформованості м'яких навичок, а також раннього (дошкільного періоду) розвитку особистості. Аналізуючи освітню політику та її результати в США, Дж. Гекман робить цікаві висновки, про які наголошує, що вони мають узагальнювальний характер, а їх врахування демонструє намір далекоглядності. Дослідник спирається на положення, що навичками, затребуваними в розвитку економіки, іншою стороною якої є успішність особистості, є не лише когнітивні, а й некогнітивні навички. У той час, коли традиційно найбільшу увагу концентрують на когнітивних навичках, вимірюючи їх освітніми досягненнями або тестами IQ, і виключають соціальні навички, самодисципліну та різноманітні некогнітивні навички, які насправді є визначальними факторами життєвого успіху. Така прихильність до академічного навчання й «розуму», що вимірюється балами в тестах, й виключення соціальної адаптованості й мотивації діяльності призводять до суттєвого викривлення оцінок людського капіталу [10, с. 4]. На думку Дж. Гекмана, саме некогнітивні

навички й мотивація є тими факторами успіху, які більше сприяють останньому і в старшому віці, ніж когнітивні.

Самостійне вміння знаходити шляхи розв'язання проблеми є не що інше, як загальна здатність до мислення та креативності, яка набувається в результаті когнітивного й некогнітивного розвитку – здатність перетворювати наявне теоретичне і практичне знання й попередній досвід на новий спосіб і технологію розв'язання проблеми.

Нові вимоги до особистості випускника загальноосвітнього навчального закладу закладено в «Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти» визначено як комплекс характеристик (якостей) особистості, що надає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності. Водночас успішність сучасної людини значною мірою залежить від її соціалізованості, а саме – здатності бачити й розуміти оточуючих, аналізувати перебіг подій, правильно оцінювати їх, уловлювати перспективу розвитку й творчо рухатися в перспективному напрямі. До ключових компетентностей віднесено інформаційно-комунікаційну та соціальну, як такі, що забезпечують успішне отримання знань упродовж життя і входження у соціум (соціалізацію), які за нинішніх умов знаннєвого суспільства є надзвичайно важливими для особистості протягом усіх життєвих циклів. Проблема соціалізації загострюється у зв'язку з надзвичайним розвитком інформаційних технологій, їх масовим поширенням і застосуванням. Відповідно до поділу змісту освіти на загальний метапредметний (для всіх предметів), міжпредметний (для циклу предметів або освітніх галузей) і предметний (для кожного навчального предмета) складники, запропоновано трирівневу ієрархію компетентностей: 1) ключові компетентності – відносяться до загального (метапредметного) змісту освіти; 2) загальнопредметні компетентності – відносяться до певного кола навчальних предметів та освітніх галузей; 3) предметні компетентності – частки стосовно двох попередніх рівнів компетентності, що мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів.

Некогнітивна компетентність особистості, або так звана життєва компетентність постала в полі зору українських науковців в останні два десятиліття, що пояснюється увагою до освітніх акцентів і фокусуванні на особливостях освіти у країнах Європейського Союзу (ЄС). Як зауважує Н. А. Пустовіт, експерти країн ЄС визначають компетентність як здатність застосовувати знання і вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність логічно поєднує ставлення та цінності,

уміння і знання. Для визначення компетентностей, які дають змогу особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах, сприяють особистісному успіху й можуть бути використаними у багатьох життєвих сферах, застосовується поняття «ключові компетентності» [11, с. 285]. «Науковці європейських країн, – наголошує О. В. Овчарук, – вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу» [12, с. 4]. Наприклад, за даними Міжнародного Стенфордського дослідницького інституту і Фонду Карнегі–Мелона, довгостроковий успіх у роботі на 75 % залежить від *soft skills* людей і лише на 25 % – від технічних знань. Ось чому так важливо розвивати навички, які допомагають ефективно взаємодіяти з різними людьми, гнучко реагувати на постійні зміни, спільно вирішувати складні та нестандартні завдання тощо [13]. Дослідниця І. П. Яшук розглядає життєву компетентність як знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідні для розв’язання життєвих завдань і продуктивного здійснення власного життя. Зміст життєвої компетентності особистості визначає осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя і організацію життєвого шляху [14, с. 17].

Підсумовуючи, окреслимо деякі висновки. Складне й вкрай важливе завдання формування лідерських якостей обдарованої особистості має реалізовуватися як з урахуванням уже відомих загальнодидактичних вимог, так і нових сучасних трендів філософії освіти, культурології, соціальної психології, психології та педагогіки – усього, що складає зміст сучасного розуміння понять лідера і лідерської позиції. По-перше, це творення духовних основ особистості, включаючи формування її світогляду на принципах демократії, свободи й рівності. Саме духовна основа є запорукою творчості, самотворення й самореалізації людини, що має сенс у людському житті. По-друге, у витоків формування лідера мають бути національно-культурні традиції, мова, патріотичні почуття до Батьківщини. По-третє, врахування соціальної природи лідерства, а отже, і виховання якостей, які можуть забезпечити лідерську позицію – моральність, професійність, успішність, що спричинюють взірцеву позицію в суспільстві. По-четверте, формування психологічних якостей особистості, що формують систему відповідних атрибутів, об’єднаних у контентно-частотну формулу як її ресурси. По-п’яте, виключну значущість мають соціально-психологічні критерії сформованості особистості лідера, з яких неодмінними є особиста відповідальність за власні вчинки, долю послідовників і суспільства загалом. По-шосте, у педагогічних діях потрібно

спиратися на парадигму особистісного саморозвитку і врахування трисединого завдання з розвитку когнітивно-інтелектуальних здібностей, духовно-морального змісту та креативно-творчої спрямованості діяльності обдарованої особистості. Тут само наголосимо на формуванні м’яких навичок і життєвої компетентності особистості лідера. Усе зазначене зумовлює визначення мети, завдань, способів і засобів формування необхідних для лідера ціннісної сфери, рис, компетентностей, інших характеристик.

Загалом складність проблеми, а отже, поліфонічність мети й завдань плекання обдарованого учня-лідера, має бути усвідомлена як міждисциплінарна. Це зобов’язує, з одного боку, до врахування всієї множини складників у педагогічній діяльності учителя і створенні відповідного освітнього простору, а з іншого – відкриває широкий спектр можливостей у розвитку особистості та способів формування лідерських якостей через застосування компетентнісного підходу.

Подальші напрями досліджень з формування лідерства обдарованих учнів вбачаємо в окресленні вузьких методик, що складуть загальну технологію з цього важливого напрямку педагогіки обдарованості.

Використані літературні джерела

1. *Кремень В.* Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. – Київ : Грамота, 2005. – 448 с.
2. *Кремень В. Г.* Людина у викликах цивілізації: від минулого – до майбутнього: Людина. Освіта. Соціум : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. Київ : Грамота, 2020. – 248 с.
3. *Пономарьов О.* Соціально-психологічна природа феномену лідерства / О. Пономарьов // Лідер. Еліта. Суспільство. – Харків : НТУ «ХП», 2017. – С. 3–47.
4. *Філіпчук Г.* Соціокультурне середовище і лідерство / Г. Філіпчук // Лідер. Еліта. Суспільство. – Харків : НТУ «ХП», 2017. – С. 83–95.
5. *Рибалка В.* Феномен особистості як суб’єкта лідерської діяльності у класичних творах психологів і педагогів Харківщини / В. Рибалка // Лідер. Еліта. Суспільство. – Харків : НТУ «ХП», 2017. – С. 144–154.
6. *Татенко В. О.* Лідер XXI / Lider XXI / В. О. Татенко // Соціально-психологічні студії. – Київ : Корпорація. – 2004. – 182 с.
7. *Ткаченко Л. І.* Розвиток обдарованості як педагогічна проблема / Л. І. Ткаченко // Педагогічний альманах. – 2019. – Вип. 44. – С. 25–30.
8. *Ткаченко Л. І.* Чинники розвитку інтелектуально обдарованої особистості / Л. І. Ткаченко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи, 2015. – Вип. 2 (15). – С. 15–22.
9. *Ткаченко Л. І.* Розвиток особистості в контексті синергетичної парадигми / Л. І. Ткаченко // Синерге-

тика і освіта / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – С. 266–290.

10. Heckman J. J. Policies to Foster Human Capital / J. J. Heckman // *Research in Economics*. – 2000. – Vol. 54. – P. 3–56.

11. Пустовім Н. А. Життєва компетентність / Н. А. Пустовім // *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України*; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

12. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : «К. І. С.», 2004. – 112 с.

Bishop T. The Hard Truth about Soft Skills / T. Bishop // *Muma Business Review*. – 2017. – Vol. 1. – No. 18. – P. 233–239. – URL: https://www.researchgate.net/publication/330348397_The_Hard_Truth_About_Soft_Skills.

Яшук І. П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / І. П. Яшук. – Київ : Інститут проблем виховання, 2001. – 20 с.

References

1. Kremen V. (2005). *Osvita i nauka v Ukraini - innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [Education and science in Ukraine - innovative aspects. Strategy. Realization. The results]*. Kyiv. 448 p. [in Ukrainian].

2. Kremen, V. H., & Ilin, V. V. (2020). *Liudyna u vykykakh tsyvilizatsii: vid mynuloho – do maibutnoho: Liudyna. Osvita. Sotsium [Man in the challenges of civilization: from the past to the future: Man. Education. Society]*. Kyiv. 248 p. [in Ukrainian].

3. Ponomarov, O. (2017). *Sotsialno-spykholohichna pryroda fenomenu liderstva. Lider. Elita. Suspilstvo [Socio-psychological nature of the phenomenon of leadership. Leader. Elite. Society]*. Kharkiv. P. 38–47. [in Ukrainian].

4. Filipchuk, H. (2017). *Sotsiokulturne seredovyshe i liderstvo [Sociocultural environment and leadership]. Lider. Elita, Suspilstvo – Leader. Elite, Society*. Kharkiv. P. 83–95. [in Ukrainian].

5. Rybalka, V. (2017). *Fenomen osobystosti yak subiekta liderskoi diialnosti u klasychnykh tvorakh psykholohiv i pedahohiv Kharkivshchyny. Lider. Elita. Suspilstvo [The phenomenon of the individual as a subject of leadership activity in the classical works of psychologists and pedagogues of the Kharkiv region. Leader. Elite. Society]*. Kharkiv. P. 144–154. [in Ukrainian].

6. Tatenko, V. O. (2004). *Lider XXI / Lider XXI. Sotsialno-spykholohichni studii [Leader XXI / Leader XXI. Social and psychological studies]*. Kyiv. 182 p. [in Ukrainian].

7. Tkachenko, L. I. (2019). Rozvytok obdarovanosti yak pedahohichna problema [Development of giftedness as a pedagogical problem]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*. Vyp. 44. P. 25–30. [in Ukrainian].

8. Tkachenko L. I. (2015). Chynnyky rozvytku intelektualno obdarovanoi osobystosti [Development factors of an intellectually gifted personality]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy – Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*. P. 15–22. [in Ukrainian].

9. Tkachenko, L. I. (2014). Rozvytok osobystosti v konteksti synerhetychnoi paradyhmy [Personality development in the context of the synergetic paradigm]. *Synerhetyka i osvita – Synergetics and education*. P. 266–290. [in Ukrainian].

10. Heckman J. J. (2000). Policies to Foster Human Capital. *Research in Economics*. Vol. 54. P. 3–56.

11. Pustovit, N. A. (2008). Zhyttieva kompetentnist [Life competence]. *Entsyklopediia osvity – Encyclopedia of education*. Kyiv. 1040 p. [in Ukrainian].

12. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. (2004). Kyiv. 112 p. [in Ukrainian].

13. Bishop, T. (2017). The Hard Truth about Soft Skills. *Muma Business Review*. Vol. 1, No. 18. P. 233–239. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/330348397_The_Hard_Truth_About_Soft_Skills.

14. Iashchuk, I. P. (2001). Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti osobystosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkyl Ukrainy [The formation of life competence of the personality of high school students of advanced educational schools of Ukraine] *Abstract Candidate's thesis*. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

Tkachenko Lidia, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Leading Researcher of Department of Intellectual Personality Development Institute of the Gifted Child of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIDACTIC PRINCIPLES OF FORMATION OF LEADERSHIP TRAITS OF GIFTED PERSONALITY

Summary.

The main direction of the modern educational process is the development of the personality according to the fundamental principle of child-centrism, which is the basis of all transformations of domestic education in recent decades. The educational process as an adaptive system undergoes constant transformations in accordance with the needs of society in the formation of human capital capable of responding to modern civilizational challenges, as well as in accordance with the educational requests of young generations, taking into account individual abilities, which are commonly called giftedness. The optimal state of education in such a case is to change or supplement the system's functioning algorithms, taking into account the requirements of all parties.

In national education, attention has increased to the philosophical-pedagogical and psychological-pedagogical support of gifted students in the system of

general education institutions. This is a series of studies of the Institute of the Gifted Child of the National Academy of Sciences of Ukraine, which are embodied in scientific and practical manuals and practical recommendations for teachers, in which special attention is paid to the adaptation, socialization, and professionalization of gifted students in the context of the educational process of general secondary education institutions. Now there is an urgent task of innovative development of the country, affirmation of its subjectivity at the international level, strengthening of the unity of the nation based on the worldview and mental values of the Ukrainian people, and therefore, the task of working out the problems of leadership and leaders – the formation of a young generation that will be able to perform the multifaceted task of development state, transformation of the country on the way to the European Union, development of science and economy of the country on an innovative basis.

We consider it necessary to expand the pedagogical paradigm of general secondary education institutions due to the formation of leadership qualities of gifted students

as an indispensable component of their further self-realization, as well as the need for purposeful education of national leaders, putting subjectivity as the basis of their national consciousness, and humanistic values as the basis of activity patriotism, belief in the European values of freedom and equality.

The article substantiates didactic principles of formation of leadership traits of gifted children and youth – students of general secondary education institutions. The author presents philosophical, social, cultural, psychological, pedagogical theses of leadership didactics. The author notes the importance of the worldview and value component for the fulfillment of the tasks of a true social leader; as well as a number of characteristics of a socially significant plan. A conclusion was made about the interdisciplinary nature of didactic principles that substantiate the pedagogically appropriate actions of the teacher in the subject-subject interaction of the educational space.

Keywords: leader; leadership traits; didactic principles; gifted personality.

Стаття надійшла до редколегії 5 грудня 2023 року

